

Ulises Carrión (1941-1989) - strijder voor het kunstenaarsboek.

Met de komst van Ulises Carrión naar Amsterdam, omstreeks 1972, werd Nederland een interessant kunstenaar rijker. Helaas is dat nog bij weinig landgenoten bekend. Want hoewel hij hier nog slechts een kleine groep bewonderaars heeft en maar enkele bibliotheken een paar boeken van hem in hun collectie hebben opgenomen, is de internationale belangstelling voor deze kunstenaar steeds aanzienlijk gebleven. Zijn theoretische hoofdwerk *The New Art of Making Books* verscheen in meer dan vijf talen en onlangs zelfs in een Griekse editie. Diverse van zijn kunstenaarsboeken werden in Zwitserland herdrukt en in Mexico maakt hij furore als de eerste conceptuele kunstenaar. Deze brede belangstelling dankt Carrión niet alleen aan zijn veeltaligheid maar met name aan zijn activiteiten in diverse landen om aandacht te genereren voor het belang van kunstenaarsboeken en mail art.

Als Carrión zich in 1972 in Nederland vestigt, heeft hij al een carrière achter de rug, hoewel hij dat nooit kenbaar maakt. Hij heeft gestudeerd aan universiteiten in Mexico, Frankrijk en Engeland en een tijd in Duitsland gewoond om er de taal te leren. In zijn geboorteland Mexico heeft hij twee bundels novellen gepubliceerd en geldt er als veelbelovend jong literator. In Amsterdam moet hij weer bij nul beginnen.

Gelukkig kent hij van vorige bezoeken aan deze stad enkele Zuid-Amerikanen, zoals de uit Colombia afkomstige Michel Cardena (Miguel-Angel Cardenas) die al sinds 1962 in Nederland woont. Deze betreft hem bij de eerste Amsterdamse 'kunstenaarsgalerie' In-Out Center (1972-1975). Hier maken onder meer Sigurdur en Kristjan Gudmundsson, Pieter Laurens Mol, Hetty Huisman, Raúl Marroquin en John Liggins deel uit. Ulises heeft er een solotentoonstelling en geeft onder de naam In-Out Productions gestencilde kunstenaarsboekjes uit. Het eerste is *Sonnet(s)*. Hierin publiceert hij 44 keer hetzelfde sonnet, dat hij steeds een enigszins verandert. De richting van de veranderingen wordt aangegeven in de titel, die begint bij *Borrowed Sonnet* en via typografische bewerkingen als *CAPITAL SONNET*, *Underlined sonnet*, 'tennos derorriM' naar het laatste *Famous sonnet* gaat, dat zijn roem aan deze publicatie te danken geeft. Het zoeken van de veranderingen is humoristisch maar zegt ook veel over de soms minimale codes die de taal beheersen, zoals de opbouw van een syllogisme, het hoofdlettergebruik in het Duits en het nut van aanhalingstekens of asterisken.

De meeste van de kunstenaars die in In-Out Center exposeren, zijn met eigen uitgaven bezig. Ulises heeft ook contact met zijn landgenoot Felipe Ehrenberg, die in Engeland deel uitmaakt van de door kunstenaars gerunde Beau Geste Press die diverse kunstenaarsboeken uitgeeft. Hier verschijnt in 1973 *Arguments*, Ulises' eerste in offset gedrukte kunstenaarsboek. Hierin beschrijft

hij in 25 'hoofdstukken' allerlei menselijke verhoudingen door alleen namen te gebruiken die hij in een veranderende typografische relatie zet. De namen naderen elkaar, smelten soms samen en nemen weer afstand. *Arguments* is een sublieme uitwerking van de stelling die hij in 1973 publiceert: 'Alles wat bestaat zijn structuren. Alles wat gebeurt zijn metaforen. Elke metafoor is een ontmoetingspunt van twee structuren.' 1) In een interview met de Amerikaanse kunstenaar Jan van Raay maakt hij in 1979 duidelijk dat hij al jarenlang taal niet meer gebruikt zoals hij dat daarvoor als schrijver deed, maar de taal gebruikt als beeldend kunstenaar: als grafisch element, als volume of als kleur. 'I consider myself a writer in the sense that I think that my work is important for language.' 2)

De combinatie van structuren en metaforen vormt ook de kern van Carrións boeken en projecten. Hij combineert op zeer bijzondere wijze een kille, zakelijke structuur met een emotionele en metaforische inhoud en vormgeving. Zijn gortdroge opsommingen in *Arguments* verhalen over het wel en wee van liefde. Zijn verhouding met de lezer - die hij vaak in het boek toespreekt - is persoonlijk en intiem.

Het getuigt van moed en ambitie als Ulises en zijn vriend Aart van Barneveld op 15 april 1975 - met de hulp van 18 vrienden die hen elk f 100,- geven voor de eerste zes maanden huur - de kunstenaarsboekengalerij Other Books and So openen in een souterrain aan de Herengracht 227. In deze tamelijk lage ruimte, ongeveer zes meter breed en nauwelijks tien meter diep, worden de publicaties plat op een aantal zelf getimmerde tafels en in open kasten getoond. Ze staan dus niet netjes met de ruggen naast elkaar zoals in een gewone boekenwinkel. Vera Illés schrijft in de *NRC*: "(...) er liggen voorwerpen in soorten en maten uitgestald die men op het eerste gezicht[t] en voor het gemak allemaal als boek zou kunnen betitelen, en toch ligt er geen enkel echt boek.' 3) Ze laat Ulises aan het woord om zijn opvatting van een kunstenaarsboek te omschrijven: 'Mijn ideaal is de erkenning van het boek als onafhankelijke kunstvorm, waarin de taal, de letterlijke betekenis van woorden, minder belangrijk is, maar een geheel van inhoud en vorm ontstaat.'

Het is verbazingwekkend hoe snel deze plek voor 'andere boeken' zich internationaliseert. Van over de hele wereld wordt drukwerk toegezonden en er valt altijd veel nieuws te ontdekken. Onbekende kunstenaars zijn er welkom om hun boeken, tijdschriften of audiocassettes neer te leggen en bekende kunstenaars die in de Appel of het Stedelijk Museum exposeren, zoals David Salle, komen snuffelen. Dank zij de breedheid van de collectie, zowel qua herkomst (Oost- en West-Europa, Latijns-Amerika en de V.S.), als qua techniek (stencil, offset, fotokopie, boekdruk, gestempeld of geschreven) ontwikkelt de galerie zich tot pleisterplaats voor liefhebbers van boekexperimenten.

Publicaties van bibliofiele marginale drukkers en stencillaars liggen zij aan zij met die van Edward Ruscha en Sol LeWitt. Kunstenaarskaarten, affiches, tijdschriften en audiocassettes vullen de collectie aan. Ulises toont zich een aimabel gastheer en is altijd bereid uitleg te verschaffen. Er worden ook tentoonstellingen georganiseerd over de nieuwste trends van die periode: visuele poëzie, fluxus, stempelkunst en mail art, een kunstvorm waarvan Ulises zich een warm pleitbezorger toont. Ook vinden er performances plaats met optredens van onder meer Moniek Toebosch, Jackson Mac Low en Harrie de Kroon.

Zoals Ulises zich eerder los heeft gemaakt van het literatorschap, is Other Books and So een middel voor hem om afstand te nemen van zijn rol als kunstenaar. Hij vat zijn weg als volgt samen: 'Praktische overwegingen leidden er toe dat we elkaars boeken gingen maken. In de voorafgaande jaren had ik relaties opgebouwd met kunstenaars die geïnteresseerd waren in boeken. Ik ben gaan organiseren en dat is een essentieel onderdeel van mijn werk geworden. Ik zie het niet meer gescheiden.' 4)

Hij gaat zich realiseren dat door het opzetten van een 'instituut' – zoals een boekengalerie of een uitgeverij – de relatie tussen kunstenaar en samenleving vervaagt. '(...) you cease being a person, I mean an individual who is doing a certain work only in his name. (...) You are not an artist, but you are a gallery.' 5)

Door zijn puntgewijze opsomming van het belang van kunstenaarsboeken in *The New Art of Making Books* in het tijdschrift *Kontexts* in 1975, verwerft hij reputatie als boektheoreticus. Hij stelt vast dat in deze nieuwe kunstvorm elk boek op een ander manier gelezen moet worden en dat men met het lezen kan ophouden als men de hele structuur van het boek begrepen heeft.

Het gaat goed met Other Books, de belangstelling van het Amsterdamse publiek blijkt groot. In september 1977 verhuist de galerij, opnieuw met financiële hulp van vrienden, naar een groter pand op de Herengracht 259. Daarnaast geeft Ulises ook eigen publicaties uit, zoals zijn tijdschrift *Ephemera*. Maar op 1 december 1978 stopt hij plotseling met zijn bezigheden voor de boekenwinkel. De subsidies die steeds opnieuw half werden toegezegd, blijven uit. Hij wil niet langer aan het lijntje worden gehouden. De winkel wordt overgenomen en onder de naam *Art Something* nog twee jaar voortgezet.

Carrión zit echter niet bij de pakken neer. Hij verandert zijn galerij in het archief Other Books and So Archive dat hij - als resultaat van zijn dagelijkse kunstactiviteit - als kunstwerk beschouwt, eerst op de Bloemgracht en later in zijn eigen huis. Hij blijft tentoonstellingen maken en lezingen houden over kunstenaarsboeken in Polen, Brazilië, Argentinië, Hongarije, Zweden, de

Verenigde Staten, Denemarken, IJsland, Italië, Engeland en Spanje. Hij is nauw betrokken bij de activiteiten die Van Barneveld onderneemt als manager van de galerie Stempelpplaats in Amsterdam. En hij gaat zich bezighouden met geluidskunst en maakt een twintigtal videowerken. En hij realiseert projecten, bijvoorbeeld in galerie 'A' en De Appel.

Als Ulises Carrión - aan de gevolgen van AIDS - vroegtijdig overlijdt, schenkt hij zijn archief aan een vriend. De boeken gaan naar Zwitserland, de ordnerdozen waarin ze werden gesystematiseerd, verdwijnen in een container. Zijn kunstwerk is vernietigd.

Gelukkig volgt er in 1992 in museum Fodor nog een herdenkingsexpositie onder de titel *We have won! Haven't we?*, een knipoog naar Ulises' liefde voor de bokssport. Daarna raakt hij in Nederland uit beeld maar elders rijst zijn faam, gestimuleerd door de expositie-activiteiten van Felipe Ehrenberg in Latijns-Amerika en de uitgave van de indrukwekkende publicatie over zijn werk door Martha Hellion, *Mundos personales o estrategias culturales?* (Turner, 2003). Zij presenteert Carrións werk ook in 2005 op de 5de Biënnale del Mercosur in Porto Alegre (BR).

In 2010 volgt er opeens een hausse aan interesse in Europa. In Oporto (Fundação de Serralves) wordt een tentoonstelling aan Carrións boekencollectie gewijd en in Engeland vinden drie exposities plaats: in Londen (Westlondonprojects en The Showroom) en in Birmingham (Eastside Projects). Misschien kan nu ook Nederland eindelijk de schade - een beetje - inhalen.

Gerrit Jan de Rook, gepubliceerd op 10 februari 2011 in Metropolis M

- 1) Ulises Carrión, Textos y Poemas, in: *Plural*, januari 1973, p. 94.
  - 2) Jan van Raay, End of an Era?, in: *Artzien*, januari 1979, p. 6
  - 3) Vera Illès, Other books and so: een nieuwe galerie, in: *NRC Handelsblad*, 10 mei 1975
  - 4) Waling Boers, Buitenlanders in Amsterdam, in: Tijmen van Grootheest en Frank Lubbers (red.), Amsterdam 60/80, twintig jaar beeldende kunst, *Fodor*, jrg. 1 (1982), nrs. 8-10, p. 104
  - 5) Jan van Raay, End of an Era?, in: *Artzien*, januari 1979, p. 7
- zie ook: <http://www.denieuwe.nl/Vreemd/artikelen/FranckGribbling.html>